

دوره عالی

طرح پرسشنامه و سنجش نگرشها

این کتاب شوی پیشگفتار نویسنده از نه فصل و دو پیافزود تشکیل شده است. عناوین فصول به ترتیب عبارتند از: «مسائل طراحی بیمایش»، «نحوه طراحی پرسشنامه»، «جمله بندی سوال»، «فهرستهای کلی، مقیاسهای نمره گذاری»، «صورت و ویژگیهای نگرشها»، «روشهای درجه بندی نگرشها»، «تکنیکهای فرافکن در مطالعه نگرشها»، «سایر تکنیکها» و «کمی کردن داده های پرسشنامه». در پایان واژه نامه انگلیسی به فارسی آمده است.

اهداف کتاب:

هدف اصلی کتاب کمک به افرادی است که برای پیشبرد کارهایشان به طراحی پرسشنامه نیازمندند. افرادی مانند دانشجویان دوره های لیسانس و فوق لیسانس روانشناسی اجتماعی و جامعه شناسی و کارشناسان تحقیقات بازاریابی. در دستبندی به این هدف تلاش شده تا راه عملی حل مشکلات در طراحی پرسشنامه با بهره گیری از مطالبی روشن و آسان نشان داده شود. در این کتاب درباره چگونگی تدوین نظریه، فتون مصاحبه، تحلیل محتوا، نمونه گیری بحثی به میان نیامده، بلکه تنها تلاش شده تا نحوه طرح و تدوین پرسشهای عینی و نظری با بهره گیری از روشهای درجه بندی نگرش و فتون فرافکن آموزش داده شود.

چکیده کتاب:

در فصل اول، از مسائل طراحی بیمایش سخن رفته است. در روش بیمایش (Survey) اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه، مصاحبه، فتون فرافکن (Projective Techniques) فراهم می گردد. پیش از هر بیمایشی باید طرح بیمایش تهیه گردد. هدف از این طرح آن است تا پرسشهایی مانند اینها پاسخ داده شود: کدام متغیر باید اندازه گیری شود؟ چه نوع نمونه ای باید انتخاب شود؟ از چه کسانی و در چند نوبت باید پرسش کرد؟ چه مقیاسهایی را باید ساخت و یا مقیاسهای موجود را چگونه باید متناسب و سازگار کرد؟

بیمایشها معمولاً نمی توانند پیوندهای علی (Causal Connection) را نشان دهند و تنها به وجود پیوستگی (Association) یا همبستگی (Correlation) اشاره می کنند. بیمایش دارای دو نوع کلی است: (۱) توصیفی و آماری مانند سرشماریها (۲) تحلیلی مانند بیمایشهایی که در جستجوی روابط و پیوستگی میان متغیرها هستند. در فصل دوم به چگونگی طراحی پرسشنامه پرداخته می شود. پرسشنامه برای اجرای کار خاصی یعنی اندازه گیری تدوین می شود و خصوصیات آن باید مبین متغیرهای اصلی مورد آزمون باشد. آنچه در طراحی پرسشنامه اهمیت دارد، اصلاح جمله بندی پرسشها از طریق کار آزمایش و بررسی مقدماتی است. باید هدف هر پرسش مشخص و ضمیر محقق نسبت به آن کاملاً روشن باشد. توصیه نویسنده کتاب برای آزمون هر پرسش، طرح آن در پرسشنامه ای کوتاه و آزمون آن به وسیله یک نمونه آزمایش ۵۰ نفری است. مقایسه میان معایب و مزایای مصاحبه و پرسشنامه پستی در این فصل انجام شده است. مهمترین امتیازهای مصاحبه عبارتند از: انعطاف پذیری، کیفیت غنی و بکر اطلاعات. اما معایب آن مشتعل اند بر: پرهزینه بودن، ترک مصاحبه یا بی اعتنائی نسبت به آن از سوی مصاحبه کنندگان. در مقابل بزرگترین حسن پرسشنامه پستی ازرائی آن است. همچنین

گردآوری اطلاعات

پس از تدوین فرضیه و تعریف عملیاتی مفاهیم فرضیه، محقق با مشاهده واقعیات، فرضیات خود را با واقعیت های موجود تطبیق داده و از این طریق میزان صحت ذهنیات خود را می سنجد. بدین ترتیب «مشاهده» به مجموعه عملیاتی اطلاق می شود که طی آنها مدل تحلیلی (که از مفاهیم و فرضیات تشکیل شده) با واقعیت های عینی بازمی بیند شده و با داده های قابل مشاهده مقابله داده می شود. بنابراین در جریان این مرحله اطلاعات زیادی گردآوری می شود. درباره نوع اطلاعاتی که باید گردآوری شود، حوزه یا میدانی که اطلاعات از آن جمع آوری می شود و نیز چگونگی و ابزار گردآوری داده ها در کتابهای مختلف مطالب زیادی گفته شده اما همه کتابها بر این امر متفق القولند که انتخاب ابزار مشاهده و گردآوری داده ها، میدان و نیز نوع داده ها باید با مجموعه هدفها و تدابیر روش شناختی تحقیق هماهنگی داشته باشد. کتابهای زیادی را می توان یافت که به محقق در گردآوری اطلاعات و مسائل مختلف مربوط به آن کمک کنند. می توان گفت همه کتابهای روش تحقیق فصلی از مباحث خود را به این حوزه اختصاص داده اند و به همین جهت هم یافتن کتابی از میان کتب موجود که این مبحث را دقیق تر، مفصل تر و بهتر بیان کرده باشد، تا حدی دشوار است. در این زمینه چهار کتاب را معرفی خواهیم کرد که به نظر می رسد بحث مشاهده و گردآوری اطلاعات مندرج در آنها بیش از کتب دیگر بتواند به محقق کمک کند. این کتابها عبارتند از: «طرح پرسشنامه و سنجش نگرشها» از ا.ان. اوپنهایم، «نحوه انجام تحقیقات اجتماعی» اثر ترزا ال بیگر، «روش تحقیق در انسان شناسی» از پرتی. ژ. پلتو و «روشهای علوم اجتماعی» اثر موریس دورژه.

کتاب اوپنهایم در طراحی پرسشنامه و طیف های نگرش سنجی می تواند منبع مورد مراجعه محققین باشد. در واقع این کتاب برخلاف سایر کتابهای روش تحقیق که به همه مباحث اشاره دارند، سعی کرده است به طور اختصاصی به یکی از مراحل مهم در فرایند تحقیق بپردازد. امتیاز کتاب «نحوه انجام تحقیقات اجتماعی» بیگر در ارائه نمونه های قابل استفاده از پژوهش های اجتماعی است. در واقع محققان، همراه با آشنا شدن با طرح های مختلف تحقیقاتی می توانند به مسائل دقیق گردآوری و تحلیل اطلاعات پی ببرند. کتاب روش تحقیق در انسان شناسی پلتو به محقق کمک می کند که واحدهای مشاهده و گردآوری اطلاعات را در زمینه تحقیقات مردم شناختی و پژوهش های فرهنگی و چگونگی کار میدانی در این مورد را به خوبی شناخته و تفاوت این فعالیتها را با سایر حوزه های تحقیق در یابد. کتاب روش های علوم اجتماعی موریس دورژه، نیز در شناخت چگونگی تنظیم ابزار گردآوری اطلاعات و انواع این ابزار که محققان می توانند استفاده کنند، رهنمودهای بسیار مفیدی برای پژوهشگران دارد. خلاصه ای از هر یک از کتابهای فوق را در ادامه خواهید خواند:

نفوذ کنند: حصار آگاهی، حصار غیرعقلانی، حصار عدم مقبولیت، حصار خود مقصربینی و حصار نزاکت. انواع تکنیک‌های فراقکن عبارتند از: کامل سازی جملات، کاریکاتور، تمبیر و تفسیر عکس و داستان، شبه عینی، تکنیک‌های بازی و تجربه‌های علمی.

در فصل هشتم سایر تکنیک‌هایی که می‌تواند در تحقیقات اجتماعی استفاده شود، تشریح می‌گردد. تکنیک‌هایی مانند: جامنه سنجی، شاخص معنا و فهرست مدرج، قالبهای ذهنی و یادداشت روزانه.

فصل آخر کتاب به کمی کردن داده‌های پرسشنامه می‌پردازد. این کار برای پرسش‌های از قبل کدبندی شده مانند: مقیاس‌های نگرش، فهرست‌های مدرج، شاخص‌ها و سایر تکنیک‌های بسته چندان دشوار نیست. در این فصل کارتهای منگنه برای ورود اطلاعات به رایانه معرفی شده‌اند که باتوجه به پیشرفت‌های بسیار در رایانه‌ها تا اندازه زیادی قدیمی محسوب می‌شوند. دستورالعمل کدگذاری نیز آخرین مبحث این فصل است.

ارزیابی کتاب:

کتاب «طرح پرسشنامه و بخش نگرشها» از معنودکتابهای روش تحقیق موجود در ایران است که به شکل اختصاصی به یکی از مراحل مهم و حیاتی در فرایند تحقیق پرداخته است. این کتاب اگرچه تا حدی قدیمی می‌نماید اما نکات آموزشی آن می‌تواند مورد استفاده پژوهشگران جوان قرار گیرد و آنان را در طراحی پرسشنامه‌های دقیق و مناسب یاری بسیار دهد. مطالعه این کتاب برای هر دانشجوی و پژوهشگر علوم انسانی که نیازمند به استفاده از پرسشنامه و سنجش نگرشهاست توصیه می‌گردد.

نحوه انجام تحقیقات اجتماعی

کتاب، سوای توضیح مترجم و دیباچه نویسنده از چهار بخش و هفده فصل و همراه سه ضمیمه تشکیل شده است. عناوین بخش‌ها عبارتند از: «شکل و محتوای تحقیقات اجتماعی»، «طرح تحقیق»، «روش‌های تحقیق اجتماعی» و «تحلیل داده‌های تحقیق اجتماعی». بخش اول شامل یک مقدمه با عنوان «هنر تحقیق اجتماعی» و سه فصل «نوع تحقیقات اجتماعی»، «علم تحقیق اجتماعی» و «استفاده سوسه‌استفاده از تحقیقات اجتماعی» است.

بخش دوم دربردارنده سه فصل «تعیین موضوع تحقیق و طرح برنامه تحقیق»، «مفاهیم و عملیاتی کردن و سنجش متغیرها» و نمونه‌گیری است. بخش سوم پنج فصل «تحقیقات پیمایشی»، «آزمایش»، «تحقیقات میدانی و مطالعات مشاهده ای»، «روش‌های تحلیل داده‌های موجود» و «تحقیقات ارزیابی» را شامل می‌شود. شش فصل آخر نیز در بخش چهار آمده‌اند که عبارتند از «آماده سازی داده‌ها»، «تحلیل داده‌ها»، «تحلیل‌های دو متغیره و سه متغیره»، «شاخص‌ها و مقیاس‌ها»، «آمار مقدماتی در تحقیقات اجتماعی» و «ارائه نتایج تحقیق».

عناوین سه ضمیمه کتاب عبارتند از: «استفاده از کتابخانه برای تحقیق اجتماعی»، «جدول اعداد تصادفی توزیع کی دو»، «تشکیل جدول کامپیوتری با استفاده از برنامه SPSS». در پایان کتاب فهرست منابع، فرهنگ اصطلاحات، واژه نامه انگلیسی - فارسی و نمایه آمده‌اند.

اهداف کتاب

نویسنده کتاب خاتم ترز بیکر فارغ التحصیل دانشگاه

«مشاهده» به مجموعه عملیاتی اطلاق می‌شود که طی آنها مدل تحلیلی با واقعیت‌های عینی بازبینی شده و باداده‌های قابل مشاهده مقابله داده می‌شود.

انتخاب ابزار مشاهده و گردآوری داده‌ها، میدان و نیز نوع داده‌ها باید بامجموعه هدف‌ها و تدابیر روش شناختی تحقیق هماهنگی داشته باشد.

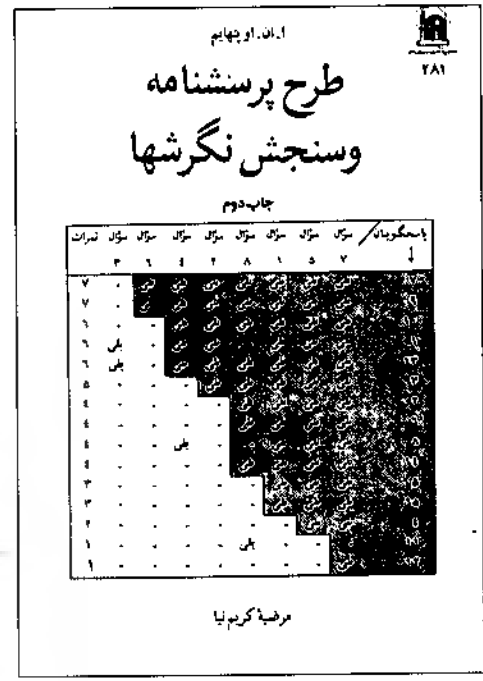
از عبارات می‌گیرد اجتناب کرد. در فصل چهارم، انواع تکنیک‌هایی که ابزار کارپرسش‌های بسته است، بررسی می‌شود. این تکنیک‌ها مشتمل اند بر: فهرست‌های کلی (Checklist)، مقیاس‌های نمره‌گذاری (Rating) و صورت‌ویژگی‌ها (Inventories)، تعریف، بیان ویژگی‌ها، توصیه‌های لازم در کاربرد این تکنیک‌ها بخش‌های بعدی این فصل را تشکیل می‌دهند.

در فصل پنجم به عبارات نگرشی و اندازه‌گیری (Attitude Measurement) پرداخته می‌شود. نگرش عبارت از نوعی حالت آمادگی، تمایل به عمل یا عکس‌العملی خاص در مقابل محرکی خاص است. موضوعاتی که نگرش درباره آنها وجود دارد نامحدودند: جنگ و صلح، ترن‌های کوکی، گلو درد و بسیاری موضوعات دیگر. نگرش شدت و ضعف دارد. همچنین دوام نگرش‌ها با یکدیگر متفاوت است. باتوجه به این که نگرش‌ها بیشتر مبتنی بر احساس هستند، نباید از شیوه‌های استدلالی و سنگین برای عبارات نگرشی استفاده کرد.

فصل ششم، بیان روش‌های درجه‌بندی نگرش است. مقیاس نگرش در بردارنده ۵ تا ۲۵ عبارت نگرشی است که پاسخگو نظر موافق یا مخالف خود را نسبت به آنها ابراز می‌دارد. در این فصل چهار نوع از مشهورترین انواع اندازه‌گیری نگرش معرفی می‌شود. این روشها عبارتند از: ۱- مقیاس فاصله اجتماعی یا مقیاس بوگاردوس ۲- مقیاس ترستون ۳- مقیاس لیکرت ۴- مقیاس گاتمن.

هریک از این مقیاس‌ها ویژگی‌ها و کاربردهای متفاوت از دیگری دارد و از همین رو به سادگی نمی‌توان گفت کدامیک از آنها بهتر است، اگر خواهان مطالعه الگوی شکل‌گیری نگرش، یا کشف تئوری‌های نگرش هستیم، احتمالاً روش لیکرت مناسب‌تر است. همچنین برای مطالعه تغییرات نگرش یا سلسله‌مراتب ساخت یک نگرش، روش گاتمن ارجح است و در مطالعه تفاوت‌های گروهی باید از روش ترستون بهره گرفت.

تشریح تکنیک‌های فراقکن (Projective Techniques) که در مطالعه نگرش‌ها به کار گرفته می‌شود، موضوع فصل هفتم است. مقیاس‌های سنجش، نگرش هنگامی کارایی دارد که پاسخگو رک بوده و همکاری کند. اما نباید از تظاهر، ترس، سوءتفاهم، نیاز به خوب جلوه کردن، محرمانه اجتماعی و عدم علاقه فرد به پرسشگر غافل ماند که سبب تحریف نتایج می‌گردد. این مسائل روش‌هایی را به نام فراقکن پدید آورده که هدف تحقیق را از نظر پاسخگویی پوشیده‌تر می‌دارد و نگرش را اندازه‌گیری می‌کند. اگر روش‌های فراقکن به شکل مناسبی طراحی شوند می‌توانند در بعضی از حصارهای زیر

پرداخت و آماده سازی داده‌های این پرسشنامه و تجزیه و تحلیل آنها معمولاً ساده‌تر و ارزان‌تر از داده‌های حاصل از مصاحبه است. بزرگترین اشکال پرسشنامه پستی، پایین بودن میزان پرسشنامه‌های بازگشتی است. اوپنه‌ایم ضرورت محرمانه ماندن اطلاعات حاصل از مصاحبه و پرسشنامه را تذکر می‌دهد.

فصل سوم به جمله‌بندی پرسش اختصاص دارد. نویسنده پرسش از مردم را به صید یک ماهی خیالی تشبیه می‌کند. عمل جمله‌بندی پرسش همانند نمونه‌گیری است زیرا بخش خاصی از حیطه اندیشه پاسخگو به عنوان نمونه انتخاب می‌شود. برای داشتن پرسش‌های مناسب باید به نکات زیر توجه کرد:

۱- محتوای پرسش‌ها واقعی و درست باشد.

۲- جمله‌بندی مناسب باشد.

۳- موضوع پرسش‌ها، نحوه توالی و پیوستگی آنها، و مقوله‌هایی که (احتمالاً) به عنوان پاسخ تشبیه شده بدون آن که سبب خطا در پاسخ‌ها شود، یاریگر پاسخگو باشد. باید پرسش‌ها کوتاه باشد و از بیست واژه تجاوز نکند. لازم نیست در طرح برخی از پرسش‌ها مانند سن یا روابط خانوادگی وارد جزئیات شد. وقتی کافی است که بدانیم پاسخگوی ما بیشتر یا کمتر از ۴۵ سال دارد، هیچ لازمی به پرسش سن دقیق او نیست. باید از طرح پرسش‌های سوق‌دهنده که بی‌طرفی را

شیکاگو، دانشیار و رئیس سابق گروه جامعه‌شناسی دانشگاه دیپال (Depaul) و مدیر مرکز مطالعات حوزه شیکاگو و مدیر برنامه مطالعات شهری است. او از ۱۹۷۵ در همین دانشگاه روش تحقیق درس می‌دهد. اهداف نویسنده از نوشتن این کتاب عبارتند از:

- ۱- جلب علاقه دانشجویان به تحقیقات اجتماعی با بررسی پارامی از تحقیقات جالب پیشین.
- ۲- ترغیب دانشجویان به تعمق درباره مسائل زندگی خود و نهادهای اجتماعی یا مسائل اجتماعی جاری.
- ۳- تهیه گزیده‌ای از مجموعه بزرگ روش‌های تحقیق.

۴- برانگیزاندن حس تمهد به انجام تحقیق اجتماعی. این کتاب که نتیجه سالها تدریس روش تحقیق تجربه انجام تحقیقات مختلف و تبادل نظر با اساتید و محققان اجتماعی است با انتخاب لحن ساده و صمیمی توانسته به خوبی به اهداف خود دست یابد.

چکیده کتاب

بخش اول کتاب زمینه تحقیقات اجتماعی را بررسی می‌کند. در مقدمه به پیدایش موضوعات تحقیقاتی از خلال تجربیات شخصی زندگی، از نحوه کنش آدمیان با یکدیگر، از محیط اجتماعی و سازمان‌هایی که افراد در آنها عضویت دارند پرداخته می‌شود. نکته اصلی مقدمه، پیوند میان زندگی و تحقیقات اجتماعی است. در فصل اول برای آشنایی با انجام تحقیق، شماری از طرح‌های تحقیقی کلاسیک موفق که از سه روش اصلی تحقیق اجتماعی، پیمایش (Survey)، آزمایش (Experiment) و کار میدانی (Field Study) استفاده کرده‌اند، بررسی می‌شود. در فصل دوم جنبه‌های علمی تحقیق اجتماعی با پاسخ به پرسش‌هایی مانند «محدوده علم کجاست؟» و «خصوصیات علمی پژوهش‌های اساسی چیستند؟» و طرح مسائلی مانند قواعد حاکم بر فعالیت‌های علمی و تشریح کامل مدل علمی شامل یک پژوهش علمی استقرایی و یک پژوهش علمی قیاسی بررسی می‌شود. فصل سوم به نگرانی‌های اخلاقی مرتبط با تحقیقات اجتماعی یعنی نحوه تعیین دلایل یا موارد استفاده از تحقیقات و مسائل اخلاقی رویارویی علوم اجتماعی اختصاص دارد. از میان رهنمودهای این فصل دورنمود زیر شایسته است آویزه گوش پژوهشگران جوان قرار گیرد:

● دستکاری اطلاعات و سرقت ادبی دو نوع عمل غیراخلاقی‌اند که ممکن است در ارائه تحقیق رخ بدهند و باید از آنها پرهیز کرد.

● گمنامی، رازداری و رضایت آگاهانه اصولی هستند که باید برای تضمین حقوق افراد مورد تحقیق رعایت گردند.

بخش دو کتاب اجزاء طرح تحقیق را تشریح می‌کند. در فصل چهارم طرق یافتن موضوع و تبدیل آن به مساله تحقیق ارائه می‌شود که مشتمل است بر معرفی منابع، انتخاب موضوع، معیارهای انتخاب موضوع، طرق تعمیق شناخت درباره موضوع، نحوه تبدیل موضوع مورد علاقه به مساله‌ای تحقیق پذیر، دلیل انجام تحقیق، تشریح افراد مورد مطالعه و زمان مورد نیاز برای انجام تحقیق. از نظر نویسنده سه معیار انتخاب نهایی موضوع عبارتند از: تحقیق پذیری موضوع، علاقمندی محقق بدان و داشتن نقشی در گسترش شناخت جامعه. فصل پنجم تلاش فکری اصلی در تحقیق اجتماعی را تبدیل مفاهیم انتزاعی به تعاریف عملیاتی (Operational Definition) و از آنها به تعیین متغیرها و

ویژه

○ آنچه در طراحی پرسشنامه اهمیت دارد، اصلاح جمله بندی پرسشها از طریق کار آزمایش و بررسی مقدماتی است.

○ اگر روشهای فرافکن در پرسشنامه به شکل مناسبی طراحی شوند، می توانند از حصار آگاهی، حصار غیرعقلانی، حصار عدم مقبولیت حصار خودمقصری و حصار یزاکت نفوذ کنند و هدف تحقیق را از نظر پاسخگو مخفی نگاه دارند.

و گویا بودن پرسشها، ۳- طرح دستورعمل‌های مختصر و روشن، ۴- در نظر گرفتن تمام مسائلی که ممکن است با دریافت پرسشنامه برای پاسخگو پیش آید. در فصل هشتم روش آزمایش و معیارهای لازم برای انجام آزمایش‌های اجتماعی تشریح می‌شود. هدف آزمایش تعیین اثری است که متغیر مستقل بر متغیر وابسته می‌گذارد. تفاوتی که آزمایش‌های علوم طبیعی با آزمایش‌های اجتماعی دارد این است که آزمایشگرانی اجتماعی ناگزیر از کنش متقابل با افراد مورد آزمایش‌اند. اجزای کلی آزمایش عبارتند از: متغیر مستقل و وابسته، گروه آزمایش و کنترل، پیش‌آزمون و پس‌آزمون.

فصل نهم به طرح و پیشبرد تحقیقات میدانی می‌پردازد. تحقیقات میدانی روش اصلی مطالعه در انسان‌شناسی است. از نظر نویسنده لازمه پیشبرد موفقیت آمیز مطالعات میدانی، توانایی درگیر شدن با کارهای دیگران (آثار ادبی، هنر، موسیقی، اعمال و... آنها) است. همچنین لازم است تا برای رعایت بعدعلمی این روش با طرح و آمادگی وارد محیط شد. در این فصل بحث کوتاهی هم درباره جامعه‌شناسی تصویری شده است، که شیوه‌ای از مطالعه کنش اجتماعی است با بهره‌گیری از تکنولوژی دوربین برای ثبت تصاویر محیط اجتماعی و ساکنان آنان. جامعه‌شناسان تصویری از فیلم، ویدئو و دوربین‌های صامت استفاده می‌کنند.

روش‌های تحلیل داده‌های موجود موضوع فصل دهم است. تحلیل ثانوی تحلیلی است افزون بر تحلیل محققانی که داده‌ها را قبلاً گردآوری کرده‌اند. در انتخاب مجموعه اطلاعات برای تحلیل ثانوی باید این نکات را هم مدنظر قرار داد: کیفیت، نظم و سامان گردآوری داده‌ها، هدف گردآورندگان اصلی داده‌ها و مناسب بودن داده‌ها برای سنجش شاخص‌های اصلی تحقیق. تحلیل محتوا تکنیکی است تحقیقی برای توصیف کمی، منظم و عینی محتوای پیام و عموماً مستلزم ابتلاع منظم و دقیق شیوه پیچیده دسته‌بندی و کدگذاری داده‌هاست. سنجش غیرمخل از دیگر روش‌های تحلیل داده‌هاست که به مطالعه آثار مادی، اسناد و مشاهدات بدون مشارکت اطلاق می‌شود و هدف اصلی آن تکمیل منبع داده‌های تحقیق است. روش تاریخی، بررسی و تحلیل نقادانه اسناد و دیگر مطالب بازمانده از گذشته است. تحلیل آمارهای موجود در شیوه‌ای است برای مطالعه رابطه روندها در جوامع یا واحدهای کلی و بزرگ جامعه.

در فصل یازدهم، از تحقیق ارزیابی بحث شده که روش خاصی برای انجام تحقیق نیست، بلکه تحقیقی است که با هدف خاصی مانند ارزیابی یک برنامه یا قانون صورت می‌گیرد. اجزای طرح تحقیق ارزیابی عبارتند از: تصریح هدف

نوشته: پرنی. ز. پتو
ترجمه: مصعب علایی

سنجش آنها بیان می‌کند. این کتاب متغیرها را از نظر سنجش به دو دسته کلی متغیرهای مطلق و متغیرهای عددی تقسیم می‌کند. متغیرهای مطلق مانند شغل، مذهب و جنس و متغیرهای عددی مانند سن و نمرات درسی. در فصل ششم اصول نمونه‌گیری بیان شده است. در بخش سوم خواننده با روشهای اصلی تحقیق اجتماعی آشنا می‌شود. فصل هفتم رایج‌ترین روش تحقیق اجتماعی یعنی پیمایش و شیوه‌های طرح و اجرای آن را بیان می‌کند. تحقیق پیمایشی روشی است برای گردآوری داده‌ها که در آن از گروه‌های معینی از افراد خواسته می‌شود به تعدادی پرسش مشخص و یکسان برای همه پاسخ دهند. اجزای کلی تحقیق پیمایشی عبارتند از: شیوه‌های کسب اطلاعات شامل ارائه پرسشنامه و انجام مصاحبه، شیوه‌های انتخاب پاسخگویان و شیوه‌های اعاده پرسشنامه. از نکات قابل توجه این فصل معرفی پیمایش تلفنی است که در ایران کمتر مورد استفاده محققان اجتماعی است. طرح ریزی پرسشنامه که در بسیاری از تحقیقات ابزار اصلی کسب اطلاعات است قواعدی دارد که عبارتند از:

- ۱- پرهیز از طرح پرسشهای اضافی و بی‌مورد، ۲- جالب

ارزیابی، تعیین متغیر وابسته، تعیین متغیرهای مستقل، تهیه طرح تحقیق ارزیابی و تعیین متغیرهای کنترل. مخاطبان تحقیقات ارزیابی متعددتند: بانیان مالی تحقیق، ادارات دولتی، ادارات محلی، مدبران، کادر برنامه، مشمولین برنامه و اجتماع مورد تحقیق.

تحلیل داده‌ها موضوع بخش چهارم کتاب است. در فصل دوازدهم از آماده سازی داده‌ها که مقدمه تحلیل آنهاست بحث می‌شود. کدگذاری، تهیه کدنامه، انتقال داده‌ها به کامپیوتر، تشریح اجزای اصلی کامپیوتر و کار با آن از موضوعات اصلی این فصل هستند. در فصل سیزدهم مباحث مقدماتی تحلیل داده‌ها مطرح می‌شود و جدول یک متغیره که اصلی‌ترین شکل جداول اندامرفی می‌گردد. معرفی جداول دو و سه متغیره در فصل چهاردهم صورت می‌گیرد. فصل پانزدهم به نحوه کاربرد مقیاس‌ها و شاخص‌ها در تحقیقات اجتماعی اختصاص دارد. معرفی مختصر آمار مقدماتی و استنباطی و آمار در علوم اجتماعی در فصل شانزدهم انجام می‌گیرد. آخرین فصل کتاب نیز اختصاص به ارائه نتایج تحقیق دارد و در آن شکل‌های مختلف ارائه تحقیق، انواع گزارش تحقیق، تنظیم گزارش تحقیق دانشجویی معرفی می‌گردند.

ارزیابی کتاب

این کتاب توانسته با انتخاب چارچوب مناسبی زمینه‌های آشنایی دانشجویان را با چگونگی انجام تحقیق فراهم آورد. حسن اصلی کتاب آوردن نمونه‌های سودمند و قابل استفاده از انواع تحقیقات، بررسی‌ها و پژوهش‌های اجتماعی است. اما کاربرد اصلی این کتاب باتوجه به مباحثی که در آن مطرح شده بیشتر در زمینه تهیه طرح‌های تحقیقاتی است و پژوهشگران جوان می‌توانند در تهیه چارچوب این طرح‌ها به خوبی از مباحث این کتاب بهره‌گیرند.

روش تحقیق در انسان‌شناسی ۲

کتاب Anthropological Research که با عنوان «روش تحقیق در انسان‌شناسی» به خوانندگان فارسی زبان عرضه شده است نوشته پرتی. ژ. پلتو (Pretti, J. Pelto) یکی از معدود «مردم‌شناسان روش‌شناس» (methodologist Anthropologists) است. «پلتو» در شمار مردم‌شناسان دهه ۱۹۵۰ است و آن چنانکه خود در مقدمه کتاب یادآور شده به کاستی‌های عمده رشته مردم‌شناسی در زمینه «روش‌شناسی» و «روش تحقیق مردم‌شناسی» معترف است.

«پلتو» می‌گوید که دانش پژوهان رشته مردم‌شناسی در عین حال که به دست یافتن به روش‌های تحقیق مردم‌شناسی علاقه وافری نشان می‌دادند؛ اما استادان مردم‌شناسی به آنها اطمینان می‌دادند که می‌توانند رمز و رازهای تحقیق مردم‌شناسی را از راه درگیر شدن شخصی در کار میدانی فراگیرند [ر.ک، مقدمه، ص ۹].

«پلتو» هم چنین به نکته دیگری نیز، که راجع به خلاء در «ادبیات روش‌شناسی مردم‌شناسی» است، اشاره می‌کند. به گفته «پلتو» مطالب راجع به روش‌های مردم‌شناسی در نوشته‌های حرفه‌ای استادان این رشته بسیار کم است و لذا دانش پژوهان این رشته برای بررسی بسیاری از مسائل علوم اجتماعی باید به نوشته‌های بسیار مفصلی در علوم اجتماعی و روان‌شناسی توسل جویند. اما عیب اصلی در این زمینه آن است که دانش پژوهان مردم‌شناسی برای بهره‌گیری از ادبیات روش‌شناسی علوم اجتماعی و کاربرد و انطباق آن با

پژوهش‌های مردم‌شناسی ناگزیرند این نوشته‌ها را دوباره تفسیر کرده تا با علایق تحقیقی «میان فرهنگی» در مردم‌شناسی جور شوند. [نک، مقدمه، ص ۱۰].

دانش پژوهان رشته مردم‌شناسی برای رفع این کاستی‌های روش‌شناختی از دهه ۱۹۷۰ به بعد به فکرتقویت و گسترش ادبیات روش‌شناسی مردم‌شناسی افتاده و تلاش کردند فرایند روش‌شناسی مردم‌شناسی را تدوین نمایند.

کتاب حاضر فرآورده فکری دهه مورد نظر (۱۹۷۰) است و با این هدف تدوین شده است. «پلتو» نویسنده این کتاب که خود جزو معدود «روش‌شناسان مردم‌شناسی» است و طی سالیان متعدد به تدریس روش‌های تحقیق مردم‌شناسی به دانشجویان کارشناسی ارشد این رشته اشتغال داشته است؛ برای تدوین این کتاب از تجربیات آموزشی خود و نیز «ادبیات روش‌شناسی جامعه‌شناسی» که در این زمینه سرآمدسایر

○ **پیدایش موضوعات پژوهشی به تجربیات شخصی زندگی، نحوه کنش آدمیان با یکدیگر محیط اجتماعی و سازمانهایی که افراد در آنها عضویت دارند، باز می‌گردد.**

○ **تفاوتی که آزمایش‌های علوم طبیعی با آزمایش‌های علوم اجتماعی دارد این است که آزمایشگران اجتماعی ناگزیر از کنش متقابل با افراد مورد آزمایش اند.**

○ **تحلیل محتوا تکنیکی است برای توصیف کمی، منظم و عینی محتوای پیام و عموماً مستلزم ابداع منظم و دقیق شیوه پیچیده دسته‌بندی و کدگذاری داده‌ها است.**

علوم اجتماعی است بسیار سود برده است. به گفته «پلتو» بیشتر اصول روش‌شناختی ذکر شده در این کتاب مدت زمان درازی است که در علوم اجتماعی مطرح بوده و شماری از مردم‌شناسان نیز با موفقیت آنها را به کار بسته‌اند و لذا وی در نوشتن این کتاب بیشتر کوشش کرده تا به عنوان گردآورنده فنون و اصول روش‌شناختی مردم‌شناسی عمل کند.

اگرچه این کتاب پس از گذشت ۲۵ سال از تاریخ تالیف آن (۱۹۷۰) به دانش پژوهان فارسی زبان مردم‌شناسی عرضه شده است؛ باوجود این به لحاظ خلاء جدی و کاستی‌های روش‌شناختی و فقر ادبیات روش‌شناسی مردم‌شناسی به زبان فارسی ترجمه چنین کتابی را می‌توان غنیمتی گرانبها برای دانش پژوهان مردم‌شناسی جامعه‌ما تلقی کرد.

کتاب «روش تحقیق در انسان‌شناسی» همانگونه که مترجم گرانقدر کتاب در ابتدای کتاب آورده است، نخستین اثر نسبت جامع و مفصلی است که در روش‌شناسی تحقیق انسان‌شناسی به زبان فارسی عرضه می‌شود. لذا مطالعه این اثر وزین به مدرسان فارسی زبان رشته مردم‌شناسی و

دانشجویان دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته مردم‌شناسی توصیه می‌شود. برای پژوهشگران فرهنگی نیز این کتاب بسیار سودمند است و راهنمای خوبی برای تدوین «طرح تحقیق» پژوهش‌های فرهنگی می‌باشد.

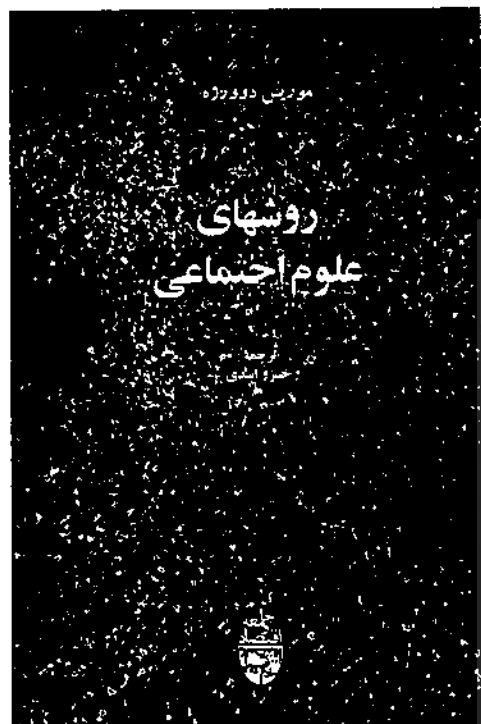
بن مایه‌های اصلی کتاب

بن مایه‌های اصلی کتاب، که زیربنای مطالب فصل‌های مختلف کتاب را تشکیل می‌دهد، عبارت است از:

۱- در روش تحقیق مردم‌شناسی، کمیت‌گرایی و آمار نیز سهم دارد.

۲- بسیاری از جنبه‌های کیفی‌تر سبک کار مردم‌شناسی برای تحقیق کارآمد ضروری است.

۳- تعمیم‌های انسان‌شناختی و ساختارهای نظری پیچیده‌تر را تنها از طریق کاربرد دقیق مفاهیم بنیادی می‌توان ساخته و پرداخته کرد یعنی همان مفاهیمی که سنگ

بنای همه نظریه‌ها می‌باشند.

۴- توصیف درست و آزمون فرضیات به ترکیب متناسب مواد تحقیقی کمی و کیفی بستگی دارد.

ساختار کتاب

کتاب در هفت فصل تدوین شده است. مناسب است توضیح مختصری در این زمینه ارائه شود.

۱- پیش‌درآمد: مطالب این قسمت به مبنای‌ترین مباحث و موضوعات روش‌شناسی مردم‌شناسی اختصاص یافته است. نویسنده در این فصل به بررسی عناصر روش‌شناسی تحقیق مردم‌شناسی، مفاهیم و تعاریف، قضایا، نظریه، فرضیه، الگوهای نظری، رهیافتهای قیاسی و استقرایی، و پیوندتئوریک و تجربی میان نظریه و روش و تجربه‌گرایی پرداخته است.

۲- علم و انسان‌شناسی: مباحث این فصل از دیدگاه فلسفه علم و فلسفه علوم اجتماعی نگاشته شده و نویسنده با این دیدگاه به بررسی مسائل روش‌شناسی تحقیق در مردم‌شناسی پرداخته است. در این فصل ضمن بدست دادن تعریف

علم از دیدگاه علم شناسی فلسفی (فلسفه علم) و جایگاه مردم شناسی در رویکردهای علم شناسی فلسفی؛ به پیوند علم و تاریخ و مردم شناسی نیز اشاره شده است. همچنین نویسنده به شان علمی مردم شناسی پرداخته و مسائل روش شناسی مردم شناسی را مرور نموده و دست آخر دو ساله مهم اعتبار و روایی در روش شناسی مردم شناسی را تفسیر کرده است.

۳- کاربردگرایی در تحقیق انسان شناختی: مطالب این فصل مبتنی بر دستمایه های مفهومی و تئوریک علم شناسی فلسفی (فلسفه علم) است. منظور از «کاربردگرایی» پایانی رویه ها و عملکردهای پژوهش های انجام شده و روشن و آشکار بودن آنها به صورتی است که برای سایر پژوهشگران نیز قابل درک و کاربرد بوده و خاصیت تکرارپذیری و دستیابی به نتایج مشابه داشته باشد. نویسنده با محور قراردادن این مساله، موضوعاتی از قبیل کاربردگرایی و عملیات گرایایی، کاربردگرایی در انسان شناسی، رتبه بندی اجتماعی بوسیله اطلاع دهندگان، شاخص ویژگی های منزلتی، رتبه بندی از طریق برگماردن نمادین و نظریه در برابر واقعیت را بررسی نموده است.

۴- واحدهای مشاهده (رهیافت های از درون و از بیرون): نویسنده در این فصل به رهیافت مفهوم سازی در روش شناسی مردم شناسی پرداخته و دو رهیافت عمده را مطرح نموده است. رهیافت از درون (امیک) یعنی مفهوم سازی فرهنگی از دیدگاه کنشگران و رهیافت از بیرون (اتیک) یعنی مفهوم سازی فرهنگی از دیدگاه پژوهشگران. وی سرچشمه تعارض این دو رهیافت را در مطالعات مردم شناسی نوین و مردم شناسی متعارف نشان داده است. نویسنده سعی نموده است، زمینه های آشتی میان این دو رهیافت را در روش شناسی مردم شناسی فراهم نماید.

۵- ابزارهای تحقیق: نویسنده در این فصل به ارائه روش ها و تکنیک های پژوهش های مردم شناسی پرداخته است. بحث اصلی این فصل این است که پژوهش های مردم شناسی چه از حیث روش و چه از حیث تکنیک «ترکیبی» است. به عبارت دیگر در پژوهش های مردم شناسی پژوهشگران با ترکیب روشها و تکنیک ها سروکار دارند و لازم است از چندین روش و چندین تکنیک استفاده کنند. بر این روال نویسنده به معرفی «روش ترکیبی» و «تکنیک ترکیبی» در روش شناسی مردم شناسی پرداخته است. اینها به طور عمده عبارتند از روش مشاهده مشارکت آمیز، روش اسنادی و روش پیمایش، تکنیک پرسشنامه و مصاحبه، تکنیک های روان شناسی اجتماعی، تکنیک های مقیاسی و تکنیک های چند ابزاره. نویسنده در ذیل روش ترکیبی و تکنیک ترکیبی، مفصلاً در مورد انواع مشاهده، سرگذشت پژوهی، پرسشنامه، مقیاسها، تکنیک های فراقکتی و تمایز معنایی، آزمونهای لکه های مرکب رور شاخ، تحلیل محتوا، و ابزارهای فنی (ضبط صوت، دوربین فیلمبرداری، عکسبرداری، کار توگرافی و...) توضیحات لازم را ارائه کرده است.

۶- هنر و علم در کار میدانی: این فصل بلند نیز به طرح ماهیت «مطالعه میدانی» (Field Study) و مسائل آن اختصاص یافته است. در این فصل نویسنده مسائل استراتژی مطالعه میدانی، مخاطرات و دشواری های تحقیق میدانی، سوگیریهای تحقیق میدانی، نحوه انجام مطالعات میدانی و مسائل تحقیق میان رشته ای در تحقیقات میدانی مردم شناسی را بررسی نموده است.

۷- شمارش و نمونه گیری در تحقیق انسان شناختی آخرین فصل کتاب نیز به طرح یکی از مباحث و مسائل آماري و کاربرد آن در تحقیقات مردم شناسی یعنی بحث «نمونه گیری» (Sampling) اختصاص یافته است. در این فصل، نویسنده بر استفاده از شیوه و رویه «نمونه گیری» در روش شناسی مردم شناسی تأکید کرده و کاربردهای آن را نشان داده است.

بدین منظور نویسنده مسائل نمونه گیری (معرف بودن نمونه و چهارچوب نمونه گیری) و انواع نمونه گیری (نمونه گیری طبقه بندی شده، احتمالی، خوشه ای، غیراحتمالی و سهمیه ای) را توضیح داده است.

یافته های روش شناختی کتاب در این قسمت به پاره ای از یافته های روش شناختی کتاب اشاره می شود. این یافته ها می تواند خطوط راهنمایی برای پژوهش های فرهنگی و تحقیقات مردم شناسی باشد. ۱- مردم شناسی در گرو ارتباط داشتن با علم شناسی فلسفه و داشتن روش شناسی علمی و نظام یافته است. لذا نیاز به تدوین فرایند روش شناسی مردم شناسی بیش از گذشته احساس می گردد.

۲- تعمیم های مردم شناسی و ساختارهای نظری پیچیده تر را تنها از طریق کاربرد دقیق مفاهیم بنیادی می توان ساخته و پرداخته کرد.

۳- سنگ بنای روش شناسی مردم شناسی نظریه پردازی، فرضیه سازی و مفهوم سازی است.

۴- مفهوم سازی در مردم شناسی مبتنی بر دورهیافت نظری عمده یعنی رهیافت از درون [امیک] یا مفهوم سازی مبتنی بر رویکردهای کنشگران فرهنگی و رهیافت از بیرون [اتیک] یا مفهوم سازی مبتنی بر رویکردهای پژوهشگران فرهنگی است.

۵- روش شناسی مردم شناسی برخوردار از دو جنبه «کمی» و «کیفی» است؛ بنابراین رهیافتهای کمی و کیفی در پژوهش های مردم شناسی از سهم بسزایی برخوردار هستند.

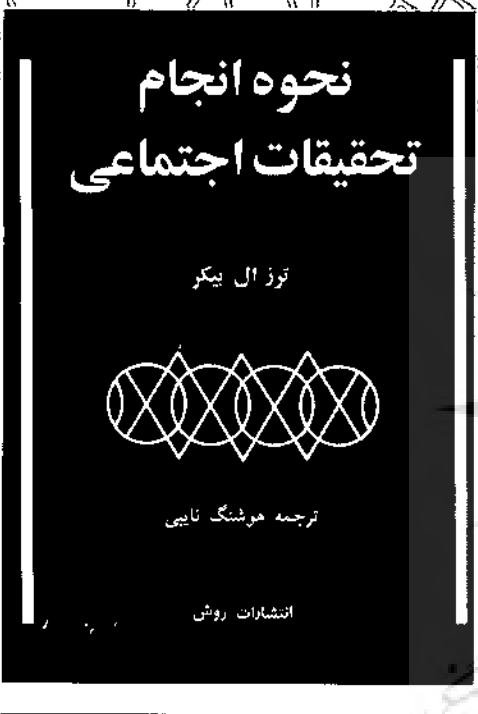
۶- مبنای روش شناسی پژوهش های مردم شناسی بر استفاده از «روش ترکیبی» (روش مشاهده مشارکتی، روش اسنادی و روش پیمایش) و «تکنیک های ترکیبی» (مصاحبه، پرسشنامه، مقیاس ها، آزمون های روان شناختی اجتماعی) استوار است.

۷- استفاده از رویه نمونه گیری در پژوهش های مردم شناسی نیز جایگاه خاصی دارد.

روش های علوم اجتماعی

کتاب روش های علوم اجتماعی از کتابهایی است که می تواند در زمینه تکنیک های خاص تحقیق در علوم انسانی مورد استفاده پژوهشگران قرار گیرد. این کتاب دارای یک بخش مقدماتی و دو بخش اصلی است. در بخش مقدماتی که می توان آن را بخش مستقل دانست به دو محور اصلی تصور علوم اجتماعی و شاخه های علوم اجتماعی پرداخته شده است. نویسنده در محور تصور علوم اجتماعی، گسترش تاریخی علوم اجتماعی را دنبال می کند و علوم اجتماعی را از لحاظ تاریخی به سه دوره تقسیم می کند: در دوره اول بین علم اجتماعی و فلسفه اجتماعی تمایزی وجود ندارد. در دوره دوم که تنها ۱۸ و ۱۹ را شامل می شود شاهد ایجاد علم اجتماعی مستقل هستیم. در این دوره نام «جامعه شناسی» وضع شده و مرزهایی برای علوم اجتماعی از لحاظ موضوعی تعیین می گردد. در دوره سوم که قرن بیستم را در بر می گیرد،

برای بیرون کشیدن تمام محتوای مفید یک سند، خواندن آن کافی نیست. در بسیاری موارد، این خواندن باید بر اساس قاعده های دقیقی انجام گیرد تا از متن سند، درجه درستی، معنی دقیق و برد واقعی آن معلوم گردد.

بانتزیه علوم اجتماعی روبرو هستیم و علوم اجتماعی به شاخه های تخصصی تر تقسیم شده و تاکنون روز به روز بر شاخه های خاص علوم اجتماعی افزوده شده است. در ادامه بحث خصایص پدیده های اجتماعی نویسنده چهار خصیصه جمعی، عینی، عمومی و اثباتی را برمی شمارد. از مباحث دیگر بخش مقدماتی کتاب، شاخه های علوم اجتماعی است که در آن به بحث درباره علوم اجتماعی خاص مانند جغرافیای انسانی، جمعیت شناسی، اقتصاد، سیاست و... پرداخته و جامعه شناسی گروههای ابتدایی و میانی، جامعه شناسی مجموعه ها (مانند قوم شناسی) و جامعه شناسی عمومی را مورد بررسی قرار می دهد. از نظر دوروزه هر تفحص علمی دو عنصر را شامل می شود: ۱- تحقیق و مشاهده واقعیت ها ۲- تحلیل منظم واقعیت ها. بدون عنصر دوم، مشاهده و تحقیق فقط یک کار تجربی خواهد شد و بدون عامل نخستین، تحلیل منظم چیزی جز استدلال فلسفی نخواهد بود. به این لحاظ است که پس از بخش مقدماتی، در قالب دو بخش عمده، تکنیک های مشاهده و تحلیل سیستماتیک بیان می شود.

○ مطالب راجع به روش های مردم شناسی در نوشته های حرفه ای اسنادان این رشته ، بسیار کم است و لذا دانش پژوهان این رشته باید به نوشته های بسیار مفصل در علوم اجتماعی و روان شناسی توسل جویند.

○ مقصود از «کاربردگرای» پایایی رویه ها و عملکردهای پژوهش های انجام شده و روشن و آشکار بودن آنها به صورتی است که برای سایر پژوهشگران نیز قابل درک و کاربرد بوده و خاصیت تکرارپذیری و دستیابی به نتایج مشابه داشته باشد.

در بخش اول تکنیک های مشاهده در سه فصل معرفی و مسایل و نکات مربوطه مطرح می شود:

در فصل اول نویسنده به بحث درباره مشاهده اسنادی می پردازد. از نظر وی سندهایی که پدیده های اجتماعی بر روی آنها اثر باقی می گذارند، بسیار فراوان هستند و لذا قبل از بررسی تکنیک های تحلیل اسناد، به معرفی این اسناد شامل بایگانی ها، شمارش های آماری، مطبوعات، اسناد شخصی، ابزارآلات، تصاویر، عکس ها، فیلم ها، صفحه های گرامافون، نوارهای ضبط صوت و... پرداخته شده و تصویری کلی از انواع مختلف آن به دست داده می شود. هریک از این اسناد از جنبه های مختلف دسته بندی شده و میزان و نحوه استفاده از آن شرح داده شده است.

پس از معرفی و شناخت انواع اسناد مختلف به بحث تحلیل مدارک می رسیم. برای بیرون کشیدن تمام محتوای مفید یک سند، خواندن آن کافی نیست. در بسیاری موارد، این خواندن باید براساس قاعده های دقیقی انجام گیرد تا ارزش سند درجه درستی، معنی دقیق و برد واقعی آن معلوم گردد. از این نظر دو نوع تکنیک را برای تحلیل اسناد می توان از

یکدیگر متمایز ساخت: روش های کلاسیک و روشهای تازه که برپایه های کمی استوارند. روشهای کلاسیک بیشتر ژرفانگرند و روشهای تازه، پهنانگتر و عینی. در روشهای کمی، دو روش عمده سمانتیک کمی که به مطالعه واژگان، سبک، طرز بیان مربوط می شود و تحلیل محتوا که بیشتر به معنی لغتها و محتوای آنها می پردازد، معرفی می شود. البته تحلیل محتوا را می توان شکل ویژه ای از سمانتیک دانست که کمتر به سبک متن و بیشتر به فکریایی که در متن بیان شده، توجه دارد. در این بحث نویسنده از لحاظ تکنیکی به تحلیل محتوا پرداخته و مقوله های مختلف را در این تکنیک معرفی کرده است.

در فصل دوم که با عنوان مشاهده مستقیم پهنانگرنامگذاری شده است، به متداول ترین شکل این مشاهده یعنی مشاهده از طریق نمونه گیری پرداخته می شود. مشاهده سه مرحله اساسی دارد: تعیین فهرستی از کسانی که باید از آنها سوال شود (نمونه)، سوال کردن از افراد این نمونه (تهیه و پر کردن پرسشنامه) و استخراج نتیجه های بررسی. این مراحل به دنبال هم در این فصل معرفی و مسایل تکنیکی مربوط به آن مطرح می گردد. انواع پرسش ها، چگونگی تنظیم پرسشنامه، شکل نگارش سوالات، نظم و تعداد آنها، اعتبار و روایی پرسشنامه و شیوه های ارسال و پر کردن آنها، تاثیرات پرسشگران، عملیات کدگذاری سوالات و تفسیر آنها و... از مطالب مفید و قابل استفاده در این فصل هستند.

فصل سوم با عنوان مشاهده مستقیم ژرفانگر مشخص شده است. مشاهده مستقیم پهنانگر بر روی جامعه های بزرگ و جمعیت های زیاد که از راه نمونه های معرف مورد بررسی قرار می گیرند، عمل می کند. مشاهده انجام شده در این مورد بسیار گسترده است ولی ژرفای آن کم است. مشاهده مستقیم ژرفانگر خاصیتی کاملاً مکموس دارد. این مشاهده بر روی جوامع کوچک تر انجام شده و در آن افراد، مورد مطالعه قرار می گیرند. پس گستردگی آن بسیار کمتر است. اما زوفا تر است. سه تکنیک مصاحبه، اندازه گیری رویه ها و مشاهده همراه با مشارکت از تکنیک های مشاهده مستقیم ژرفانگر است.

در بحث از مصاحبه، دوورژه بطور مفصل تکنیک اجرا و انواع مصاحبه، مصاحبه های مکرر (پنل) و... را توضیح می دهد. در قسمت اندازه گیری رویه ها، آزمونهای مختلف استعداد و شخصیت را بررسی کرده و استفاده از این آزمونها را در علوم اجتماعی بیان می دارد. در این فصل می توان طیف های مختلف رویه سنجی مانند مقیاس بوگاردوس، ترستون، لیکرت و گوتمن را مطالعه نمود.

در مشاهده همراه با مشارکت نیز از مشاهدات انسان شناختی، مشاهده خبرنگاری، مشاهده درون نگری و گروه خودی... بحث می شود.

بخش دوم کتاب «روشهای علوم اجتماعی» مورس دوورژه مربوط به تحلیل سیستماتیک است. در این بخش که طی دو فصل با عناوین عنصرهای تحلیل سیستماتیک و ریاضی و ترسیمی، مطالبی تنظیم شده است، نخست به تصویری از مجموعه عناصر تحلیل سیستماتیک در علوم اجتماعی می پردازد. سپس ارتباط این عناصر را با یکدیگر نشان داده و اختلاف این تحلیل را با تحلیل سیستماتیک در علوم فیزیکی روشن می سازد.

در فصل اول، عناصر تحلیل سیستماتیک در سه مقوله

گروه بندی شده است: چارچوبهای مفهومی، تجربه و روش تطبیقی. در بحث چارچوبهای مفهومی به بحث سطح تحقیق، سنخ شناسی پدیده ها، نظریه ها و فرضیه ها و... می پردازد. در ذیل هریک از عناوین مذکور، اطلاعات جامعی از لحاظ کاربردی و نظری می توان بدست آورد. به عنوان مثال در بحث سنخ شناسی پدیده ها نویسنده سه گرایش را در شناسایی پدیده ها ارائه می دهد: سنخ شناسی نهادی، رابطه ای و کاربردی. در بحث فرضیه ها نیز، تعریف و بازبینی فرضیه ها را بیان می کند. تجربه های آزمایشگاهی، تکنیک جامعه سنجی، تجربه های غیرآزمایشگاهی بحثهای دیگر این فصل هستند. در بحث روش تطبیقی که با استناد به دورکیم به عنوان «عالی ترین ابزار تحقیق جامعه شناسی» مطرح می شود، تکنیک عمومی مقایسه، انواع مقایسه و مطالب دیگر در این زمینه مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم با عنوان تکنیکهای ریاضی و ترسیمی مشخص شده است. تکنیک های ریاضی، شکلهای تکمیل شده روش مقایسه ای هستند. ترجمه پدیده ها به رقم و به تصویر اجازه می دهد که گروه زیادی از این پدیده ها را به طور همزمان با هم مقایسه کنند، مشخص کننده های متناظر هر کدام را با دقت بسیار زیادی با هم مقایسه کنند و تحلیل را بسیار پیش برند. در این فصل تکنیکهای ریاضی و تکنیکهای ترسیمی با هم ملاحظه شده است. زیرا تکنیکهای ترسیمی نیز کاربردهای تکامل یافته روش مقایسه ای هستند که اجازه می دهند با یک نگاه گروه زیادی از واقعه ها را باهم مقایسه کنیم و در عین حال شباهتها و اختلاف هایشان را مشخص سازیم. در تکنیک های ریاضی مباحث تحلیل پیوستگی و همبستگی، درصدها، آنالیز فاکتوریل و روشهای آن و در تکنیکهای ترسیمی هیستوگرامها، نمایشهای سری های فراوانی و... مطرح شده است.

با وجود کتب روشی زیادی که در سالهای اخیر انتشار یافته است، کتاب «روشهای علوم اجتماعی» نوشته مورس دوورژه توانسته با بحث مفصل و دقیق در خصوص هر یک از تکنیکهای علوم اجتماعی، جایگاه خود را در میان دانشجویان و محققان امور اجتماعی و فرهنگی همچنان حفظ کند. از این لحاظ می توان گفت بیشترین کاربرد کتاب مذکور برای پژوهشگران، استفاده از مباحث مفصل آن از نظر تکنیکی است. مهمترین و قابل استفاده ترین بخش این کتاب، قسمت مربوط به پرسشنامه و مصاحبه است.

پی نوشت ها:

۱- طرح پرسشنامه و سنجش نگرشها، نوشته: ا.ان. اینهایم، ترجمه: مرضیه کریم نیا، انتشارات معاونت فرهنگی استان قدس رضوی (مشهد)، چاپ اول ۱۳۶۹، ۲۱۴ صفحه، معرفی این کتاب توسط حسین ایمانی جاجرمی انجام شده است.

۲- نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، نوشته: ت.زال بیکر، ترجمه: هوشنگ ناییب، تهران، انتشارات روش، چاپ اول ۱۳۷۷، ۵۹۲ صفحه، معرفی این کتاب توسط حسین ایمانی جاجرمی انجام شده است.

۳- روش تحقیق در انسان شناسی، نوشته: پرتی، ژ.پتو، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی ۱۳۷۵، چاپ اول، ۳۱۷ صفحه، معرفی این کتاب توسط سید محمود تجاتی حسینی انجام شده است.

۴- روش های علوم اجتماعی، مورس دوورژه، ترجمه: خسرواسدی، چاپ اول ۱۳۶۲، چاپ دوم ۱۳۶۶، تهران، موسسه انتشارات امیر کبیر، ۴۱۴ صفحه، معرفی این کتاب توسط زهراتشکر انجام شده است.